

Adam Mateusz Suchecki*
Józef Haczyński**

Tytoń i nowatorskie wyroby tytoniowe – konsekwencje zdrowotne i aspekty ekonomiczne

Streszczenie

Palenie tytoniu oraz używanie wyrobów nikotynowych – zarówno w Polsce, jak i na świecie – pozostaje wciąż na wysokim poziomie. Prowadzone obecnie badania naukowe dotyczące palenia tytoniu wskazują na występowanie nowych trendów oraz pojawienie się innowacyjnych wyrobów tytoniowych i nikotynowych, które sprawiają wrażenie bezpiecznych i nieszkodliwych. Naukowcy zwracają jednak uwagę, że zawarta w nich nikotyna może prowadzić do poważnego uzależnienia, a występujące w nich szkodliwe substancje chemiczne skutkują w dłuższej perspektywie występowaniem negatywnych skutków zdrowotnych dla ich konsumentów.

W opracowaniu przedstawiono właściwości tradycyjnych i innowacyjnych wyrobów tytoniowych, zdrowotne konsekwencje palenia tytoniu oraz wybrane ekonomiczne aspekty wiążące się zarówno z funkcjonowaniem przemysłu tytoniowego, wpływami do budżetu państwa z tytułu podatku akcyzowego od wyrobów tytoniowych, jak i zdrowotnymi skutkami palenia tytoniu w kontekście zdrowia publicznego.

Unia Europejska, a także jej poszczególne państwa członkowskie (w tym Polska) podejmują działania legislacyjne w celu zmniejszenia zagrożenia zdrowotnego i społecznego ze strony wyrobów tytoniowych oraz minimalizacji szkód wywołanych ich używaniem. Istotnym problemem jest brak lub niedostateczny stopień regulacji obrotu i używania nowych rodzajów wyrobów tytoniowych i nikotynowych, które – jak wskazują najnowsze badania – są również szkodliwe, zwłaszcza dla młodzieży, która ma do nich łatwy dostęp.

Słowa kluczowe: tytoń, nikotyna, zdrowie publiczne, finanse publiczne, uzależnienie, polityka publiczna, podatki.

JEL: D18, I12, I18, K23, K32

* Katedra Finansów Publicznych, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytetu Łódzkiego. ORCID: 0000-0001-6177-6660.

** Wydział Medyczny Uniwersytetu w Zielonej Górze, Dyrektor Centrum Zarządzania Ochroną Zdrowia, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego. ORCID: 0000-0002-8971-2287.

Abstract

Smoking and the use of nicotine products both in Poland and in the world remain at a high level. Current research shows the emergence of new smoking trends and the emergence of innovative tobacco and nicotine products that appear to be safe and harmless. However, scientists point out that the nicotine contained in them can lead to severe addiction, and the harmful chemicals they include lead to negative health effects for their consumers in the long run.

This study presents the properties of traditional and innovative tobacco products, the health consequences of smoking, and selected economic aspects related to both the functioning of the tobacco industry, revenues to the state budget due to excise duty on tobacco products, and the health effects of smoking in the context of public health.

Both the European Union and its member states (including Poland) take legislative measures to reduce the health and social risk posed by tobacco products and minimize the harm caused by their use. A significant problem is a lack or low degree of regulation of the circulation and use of new types of tobacco and nicotine products, which, according to the latest research, are also harmful, especially for young people who have easy access to them.

Keywords: tobacco, nicotine, public health, public finance, addiction, public policy, taxes.

Wstęp

Palenie tytoniu i wyrobów tytoniowych pozostaje w Polsce od lat na wysokim poziomie i dotyczy ponad ¼ społeczeństwa od 15. roku życia (Główny Urząd Statystyczny, 2016, s. 98–99). Współczesne badania naukowe prowadzone na świecie przez organizacje rządowe i pozarządowe, w tym również przez WHO¹ i Bank Światowy, wskazują na występowanie nowych trendów w paleniu tytoniu i innowacyjnych wyrobów tytoniowych². Ta ostatnia grupa wyrobów, tytoniowych zwiększająca ofertę na rynku, znajduje szczególne uznanie wśród młodzieży w wieku 15–18 lat oraz wśród kobiet. Specjaliści –

¹ Szerokie omówienie współczesnych problemów palenia tytoniu znajduje się w: *Global Progress Report on Implementation of the WHO Framework Convention on Tobacco Control*, https://www.who.int/fctc/reporting/WHO-FCTC-2018_global_progress_report.pdf<https://fctc.who.int/docs/librariesprovider12/meeting-reports/2018-global-progress-report.pdf> (dostęp: 3.09.2020).

² W ustawie z dnia 6 grudnia 2008 roku o podatku akcyzowym – Dz.U. z 2009 r., Nr 3, poz. 11, rozdział 3 – *Wyroby tytoniowe, susz tytoniowy, płyn do papierosów elektronicznych i wyroby tytoniowe* – prezentowane są definicje poszczególnych wyrobów; art. 98 (*Definicja wyrobów tytoniowych*), art. 99a (definicje suszu tytoniowego), art. 99c (definicje wyrobów nowatorskich). Zob. też Ustawa o podatku akcyzowym, Dz.U. z 2020 r., poz. 722, t.j., stan prawny na dzień 1.10.2020 (dokument obowiązuje od 23.04.2020 do 31.12.2021).

wbrew powszechnej opinii o bezpiecznych nowatorskich (innowacyjnych) wyrobach tytoniowych – zwracają uwagę na fakt, że zawarta w nich nikotyna syntetyczna – podobnie jak nikotyna naturalna występująca w papierosach tradycyjnych – może prowadzić do uzależnienia i w dłuższej perspektywie czasowej do negatywnych skutków zdrowotnych dla osoby palącej.

Celem opracowania jest przedstawienie właściwości tradycyjnych i innowacyjnych wyrobów tytoniowych, zdrowotnych konsekwencji palenia tytoniu – z uwzględnieniem chorób odtytoniowych oraz wybranych ekonomicznych aspektów wiążących się zarówno z funkcjonowaniem przemysłu tytoniowego, wpływami do budżetu państwa z tytułu podatku akcyzowego od wyrobów tytoniowych, jak i zdrowotnymi konsekwencjami palenia wyrobów tytoniowych.

1. Tradycyjne i innowacyjne wyroby tytoniowe oraz ich własności

Polityka regulacyjna dotycząca wyrobów tytoniowych – ze względu na ich specyficzny charakter i znaczenie dla rozwoju gospodarczego oraz negatywny wpływ na zdrowie publiczne – prowadzona jest zarówno na szczeblu międzynarodowym, jak i na szczeblach regionalnym i krajowym. Jednym z takich przykładów regulacji może być dyrektywa w sprawie wyrobów tytoniowych Unii Europejskiej (2014/40/UE), która weszła w życie 19 maja 2014 roku i obowiązuje w państwach UE od 20 maja 2016 roku.

Proponowane regulacje odzwierciedlają przepisy w zakresie produkcji, prezentowania oraz sprzedaży wyrobów tytoniowych i powiązanych wyrobów. Do wyrobów tych zaliczono papierosy, tytoń cięty do samodzielnego skręcania papierosów, tytoń fajkowy, cygara, cygaretki, wyroby tytoniowe bezdymne, papierosy elektroniczne i wyroby zielone do palenia³.

W punkcie 4 dyrektywy wskazano na konieczność wprowadzenia uregulowań prawnych w zakresie przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich UE w sprawie produkcji, prezentowania i sprzedaży wyrobów tytoniowych oraz wyrobów powiązanych. Konieczność wprowadzania polityki regulacyjnej wynika również z utrudnień w prawidłowym funkcjonowaniu rynku wewnętrznego. Dotyczy to też papierosów

³ Directive 2014/40/Eu of the Parliament and of the Council of April 2014 on the approximation of the laws, regulations, and administrative provision of the sale of tobacco and related products and repealing Directive 2001/37/EC. Official Journal of the European Union 29.04.2014.

elektronicznych i pojemników zapasowych do papierosów elektronicznych („pojemniki zapasowe”), wyrobów ziołowych do palenia, składników i wydzielanych substancji wyrobów tytoniowych, pewnych aspektów etykietowania i opakowań oraz problemów ekonomicznych transgranicznej sprzedaży wyrobów tytoniowych na odległość.

Wprowadzane przez Unię Europejską działania legislacyjne, obok wprowadzenia regulacji na rynku wewnętrznym, mają także na celu wdrożenie Ramowej Konwencji Światowej Organizacji Zdrowia o ograniczaniu użycia tytoniu z maja 2003 roku. Istotne przepisy Konwencji dotyczą składu wyrobów tytoniowych, informacji jawnych o wyrobach tytoniowych, pakowania i oznakowaniu wyrobów tytoniowych, reklamy i nielegalnego obrotu tymi wyrobami.

Informacje jawne o składzie wyrobów tytoniowych mają również informować konsumentów o innych składnikach poza tytoniem i zawartością substancji smolistych lub substancji w syntetycznych zamiennikach tytoniu. Według Imperial Tobacco Polska⁴ dotyczy to również składników, które mogłyby być dodawane przez producentów wyrobów tytoniowych, np. w celu utrudnienia palaczom rzucenia palenia, podnoszenia atrakcyjności wyrobów dla osób niepełnoletnich, podwyższania lub zmiany formy chemicznej nikotyny zawartej w dymie tytoniowym. Należy również dodać, iż wyspecyfikowane składniki mogą dotyczyć substancji innych niż tytoń, takich, jak niektóre dodatki smakowe stosowane w żywności, dodawane w niewielkich ilościach w celu poprawy smaku i aromatu wyrobów tytoniowych. Do składników tych wyrobów zaliczane są również materiały wykorzystane do produkcji wyrobów tytoniowych, takie, jak m.in. bibułka, filtry, klej do bibułki oraz tusz barwiący ustnik⁵. W celu zmniejszenia szkodliwości spowodowanej paleniem tytoniu, zwłaszcza zawartych w nim toksyn, producenci niektórych wyrobów tytoniowych wprowadzają wyroby tytoniowe o zmniejszonej ekspozycji (*potential reduced exposure products* – PREPs) jako alternatywy dla papierosów⁶.

Palenie papierosów niesie ze sobą również inne zagrożenia dla zdrowia publicznego wynikające ze śmiertelności spowodowanej pożarami w wyniku pozostawienia bez kontroli palącego się papierosa lub porzu-

⁴ <https://imperial-tobacco.pl/imperial-tobacco/grupa-imperial-brands-plc/wyroby-tytoniowe/> (dostęp: 30.09.2020).

⁵ Ibidem.

⁶ Interwencje mające na celu zmniejszenie szkód wynikających z dalszego używania tytoniu, wersja z 13.10.2016 r.; <https://www.cochranelibrary.com/cdsr/doi/10.1002/14651858.CD005231.pub3/full/pl> (dostęp: 10.09.2020).

cenia tłącego się niedopałka. Zagwarantowanie technicznych norm bezpieczeństwa przeciwpożarowego dla papierosów, zapoczątkowane w latach 90. XX wieku w USA, stanowiło wyzwanie dla niektórych firm produkujących papierosy. W ramach swoich obowiązków statutowych koncerny tytoniowe są zobowiązane do prowadzenia badań naukowych dotyczących produkcji wyrobów pod kątem ograniczania ryzyka dla zdrowia, w tym również możliwości produkcji papierosów o zmniejszonej skłonności do zapłonu (*Reduced Ignition Propensity – RIP*) (WHO, 2014). Potocznie papierosy te są nazywane papierosami „ognioodpornymi” ze względu na samowygasanie, jeżeli nie są zaciągane przez palacza. Podobnie jak papierosy tradycyjne są również niebezpieczne pod względem konsekwencji zdrowotnych i nie zmieniają zachowania palacza, powodując również uzależnienie behawioralne i fizyczne od nikotyny.

W produkcji papierosów o zmniejszonej skłonności do zapłonu wykorzystywane są różne popularne sposoby, m.in. zmiana rodzaju papierowego opakowania tytoniu, zmniejszająca grubość i/lub gęstość papierosa oraz zastosowanie ultracienkich taśm niepalnych do pasmowania (bandingu) tradycyjnej bibułki papierosowej. Produkcja tych wyrobów tytoniowych została wprowadzona przez niektóre marki dopiero po roku 2000 i, jak wykazały badania ekonomiczne przeprowadzone w niektórych krajach, nie wpłynęła na zmniejszenie poziomu sprzedaży papierosów.

Z badań WHO wynika, że do roku 2014 wszystkie 28 państw UE wdrożyło zasady dotyczące obniżonej normy skłonności do zapłonu w produkowanych papierosach. Regulacje wprowadziły również wszystkie stany USA, Australia, Kanada, Islandia, Republika Południowej Afryki. Osoby palące w tych krajach, głównie o dużych dochodach, konsumowały około 20% światowej produkcji papierosów (WHO, 2014, s. 2).

W różnego rodzaju publikacjach naukowych dotyczących własności substancji uzależniających nikotyna wymieniana jest jako substancja uzależniająca fizycznie, podobnie jak należące do grupy leków mocno (np. benzdiazepiny) lub mniej (np. ketamina) uzależniające produkty lecznicze.

Dodatковым czynnikiem wpływającym negatywnie zarówno na zdrowie osoby palącej, jak i osób przebywających w jej otoczeniu jest dym tytoniowy, którego skład chemiczny zależy od jakości wyrobów tytoniowych oraz wielu różnych czynników.

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na wiele różnych czynników negatywnie wpływających na organizm człowieka, szczególnie na układ oddechowy. W samym dymie papierosowym zidentyfikowano około 4800 substancji chemicznych pochodzenia tytoniowego oraz 599 substancji